

Прислівники «пізніше», «потім» і «згодом» в українській мові

Часто вживають прислівник «пізніше», замінюючи ним прислівники «потім» і «згодом». У газетах пишуть: «...на базі якої пізніше створив крилату ракету...», «І хоча офіційний наказ надійшов пізніше, технічна підготовка виробництва ракети розгорнулася з перших днів нового 1958 року», «Це вже пізніше, через кілька років, нерідко можна було почути: “Кому треба? Навіщо треба? Чому треба?”», «Вже пізніше, в еміграції у Франції, Галина Андріївна співпрацюватиме з газетою “Українські вісті”...», «Енея Сільвіо Пікколоміні, пізніше більш відомий як Папа Римський Пій II...»; «У Запоріжжі був створений такий інститут, а пізніше був організований ПАБ...», «Пізніше версію змінили», «Пізніше міністр... заявив...».

У словниках «пізніше», «потім» і «згодом» подано як синоніми. Зокрема у словниковій статті лексеми «пізніше» «Словника синонімів української мови» написано «див. згодом» [8, т. 2; 231], а у словниковій статті лексеми «згодом» наведено «через деякий час після чогось, пізніше...» [8, т. 1; 598]. «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (кер. вид. проекту П.Мовчан, В.Німчук, В.Клічак) пояснює, що «згодом» – це «через деякий час (після настання дії в минулому або майбутньому); пізніше, потім...» [2; 364]. А у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (укладач В.Бусел) зазначено: «з бігом часу» – «згодом, пізніше, в пізнішому розвитку подій» [1; 79]; «потім» – «...через деякий час, іншим разом; згодом, пізніше...» [1; 1089]; «згодом» – «...пізніше, потім» [1; 452]; «іншим часом» – «згодом, колись, пізніше» [1; 1594]. У цьому словнику читаємо: «неприспосованість окремих груп організмів до змінених конкретних умов існування, що пізніше зумовлює вимирання цих груп» [1; 494], «мали військовий характер; пізніше до них ввели музичні змагання» [1; 526], «одне з корінних племен, пізніше – ранньофеодальна держава...» [1; 551], «рід волинки, пізніше – духовий язичковий музичний інструмент...» [1; 575].

Пояснення прикметника «пізній» чітко і зрозуміле: «1. Який наближається до свого кінця, який уже спливає (про час року, частину доби і т. ін.). // Який перебуває на останньому етапі, ступені свого розвитку; який становить кінцевий етап, ступінь у розвитку чого-небудь. 2. Який діє, має місце і т. ін. дуже пізно увечері, вночі. 3. Який настає, з'являється і т. ін. після звичайного, встановленого, потрібного часу або занадто пізно. 4. Якого висівають або який дозріває після інших, йому подібних» [1; 971]. І в російсько-українському словнику до лексеми «позже» подано «пізніше, пізніш; **не позже двух [часов]** не пізніше другої [години]; **позже всех** пізніше від усіх (за всіх, всіх)» [6].

«Пізніше» – це після визначеного часу, через деякий час порівняно з іншими (російською мовою «позже, позднее» [10; 551]). Відповідно «запізній», «запізнений», «запізнілий», «спізнений», «спізнілий», «припізнений» [7], «запізно», «запізнівся», «запізнення» та ін. «Пізніше» – це антонім до «раніше». А «раніше», як пише І.Огієнко, «в українській мові визначає тільки “перше” або “рано”. Напр[иклад]: Я вернуся додому раніше, як ти. Я встаю раніше від тебе. Сьогодні я встану раніше. Прийду до тебе раніше... я все вставав раніше від тебе, а тепер спізнююсь» [4]. Правильно «народився (народилася) раніше або пізніше на рік від іншого брата (іншої сестри)» [1; 1004], «Найраніше встає мати; Найпізніше повертається син» [3].

«Згодом» – це через деякий час після чогось (російською мовою «спустя некоторое время», «через некоторое время»; «со временем», «впоследствии» [10; 260]). Наприклад, «автотомія – захисне пристосування тварин, що полягає у мимовільному відокремленні частини тіла, що згодом відновлюється» [1; 8], «масонство – релігійно-етичний рух, що виник на початку 18 ст. в Англії, а згодом поширився у вигляді таємних товариств» [1; 650], «Згодом ми почули чийсь кроки...» (Леся Українка); «Оглянулась і Катря до порога, бо чула, як грюкнули сінешні двері. Згодом рипнули хатні...» (А.Головко), «Старі помовчали, зітхнули глибоко, а трохи згодом поснули» (М.Коцюбинський) [9, т. 3; 518], «У відсвітах вогнища деякий час видно було його постать, що віддалялась, а згодом і зовсім зникла в темряві» (Гр.Тютюнник) [8, т. 2; 598].

«Потім» – це після чогось, позначення послідовності у часі чи просторі, коли немає чіткої вказівки на час (російською мовою «потом, после»; «впоследствии (по прошествии некоторого времени)» [10; 612]). Наприклад, «дихотомія – послідовне ділення цілого на дві частини, потім кожної частини знову на дві і т. д.» [1; 301], «двокомпонентний – ...споживачі оплачують фіксовану суму за доступ до послуги, а потім оплачують саму послугу» [1; 276], «Ішли, ішли, а потім стали» (Т.Шевченко), «Дочка глянула на матір, потім на батька і знову перевела очі на матір» (Панас Мирний), «Урядник люто підняв нагайку, махнув нею в повітрі, потім скочив на коня...» (М.Стельмах), «Таким він зробився красенем невимовленим... що хто його уперше стрічав, то й стане перед ним й оніміє, і потім ніколи вже не зміг забути його обличчя красного» (Марко Вовчок), «Чисте незаросле місце то жужувалося... то місцями розходилося... потім знову жужувалося» (І.Нечуй-Левицький), «Попереду пішли... стрілецькі роти, потім штаб батальйону, потім рота Брянського» (О.Гончар) [9, т. 7; 410].

Прислівник «потім» (не «пізніше») правильно вжито у реченні «Аж потім, коли козацька доля кинула його, молодого лицаря, на морські хвилі, він побачив, що є й ще така сама... краса...» у творі С.Черкасенка «Схід сонця в степу», який І.Огієнко подає у «Практичних лекціях літературної мови» [5]. Жодне зі значень лексеми «пізніше» тут не підходить. Як і не підходить до вищенаведених прикладів з газет. На наш погляд, правильно писати так: «...на базі якої згодом створив крилату ракету...», «І хоча офіційний наказ надійшов згодом, технічна підготовка виробництва ракети розгорнулася з перших днів нового 1958 року», «Це вже згодом, через кілька років нерідко

можна було почути: “Кому треба? Навіщо треба? Чому треба?”», «Вже згодом (потім), в еміграції у Франції, Галина Андріївна співпрацюватиме з газетою “Українські вісті”...», «Енея Сільвіо Пікколоміні, згодом більш відомий як Папа Римський Пій II...», «У Запоріжжі створено такий інститут, а згодом організовано ПАБ...», «Згодом (потім) версію змінили»; «Потім (згодом) міністр заявив...».

Отже, «пізніше» – це після визначеного часу, через деякий час порівняно з іншими, антонім до «раніше». У значенні *через деякий час* правильно писати «згодом», а на позначення *після чогось*, коли немає чіткої вказівки на час, слід уживати «потім».

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В.Бусел]. – К.; Ірпін: Перун, 2007.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [кер. вид. проекту П.Мовчан, В.Німчук, В.Клічак]. – К.: Видавництво «Дніпро», 2009.
3. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови / І.Вихованець, К.Городенська; за ред. І.Вихованця. – К.: Пульсари, 2004.
4. Огієнко І. Москалізми в українській мові. Давніше, а не раніше / І.Огієнко // Рідна мова. – 1933. – Ч. 1.
5. Практичні лекції літературної мови // Рідна мова. – 1936. – Ч. 3.
6. Русско-украинский словарь: в 3 т. – К.: Голов. ред. Укр. Рад. Енциклопедії, 1980–1981. – Т. 2.
7. Русско-украинский словарь синонимов / Н.Башнякова, Г.Вишнева, Н.Пилинский и др.; под ред. Н.Пилинского. – К.: Освіта, 1995.
8. Словник синонімів української мови: у 2 т. / [А.Бурячок, Г.Гнатюк; С.Головащук та ін.]. – К.: Наук. думка, 1999–2000.
9. Словник української мови: в 11 т. – К.: Наук. думка, 1970–1980.
10. Українсько-російський словник / уклад.: В.Льїн, К.Дорошенко, С.Левченко та ін. – К.: Голов. ред. Укр. Рад. Енциклопедії, 1976.

Марія РПЕЙ,

Львівський національний університет
ім. Івана Франка

Гострилка, підстругачка, стругачка, точилка

Як правильно називати предмет, за допомогою якого можна зробити гострим кінець олівця

Ще кілька століть тому олівці гострили ножами, проте з XIX ст. робити це стало простіше з винайденням спеціального інструмента. Уперше цю річ було виготовлено в Америці, але запатентував її французький математик Бернард Лассімон у 1828 р. Нині поступове обертання ножа відносно олівця існує і в механічному, і в електронному варіантах, оскільки цей інструмент став незамінним у сучасному світі.

В Україні засіб для підстругування поширився давно, проте поки що у мові немає єдиного правильного відповідника для його найменування. Побутування кількох слів на позначення одного предмета спричинене російськомовним впливом, плутаниною значень, відсутністю цих слів у тлумачних словниках тощо.

Сьогодні на Інтернет-сторінках та в магазинах пропонують: «кишенькову стругачку для ножів», «точилку (точило) для ножів», «стругачку для ножів», «гострилку (гострило) для олівців», «стругачку для олівців», «підстругачку для олівців», «точилку для олівців» тощо.

Словник української мови так пояснює ці слова: «*Точило, а; Камінний або наждачний круг, а також наждачний верстат, за допомогою якого*

гострять різальні й колючі інструменти [2, Т. 10; 213]. *Стругачка, и, ж. Те саме, що стругач (ніж, яким стружуть деревину)* [2, Т. 9; 789]. *Підстругачки, ую, уєш. 1. Трохи, додатково стругати. 2. Робити гострим кінець олівця, пера* [2, Т. 6; 509]. Слова «гострилка» у словниках немає, а дієслово «гострити» пояснюється як дія, за допомогою якої можна зробити щось гострим (переносне значення – «гострити зуби», «гострий розум»; гострити (мантачити) косу) [1, Т. 2; 256].

У текстах українських письменників читаємо: «Став (Давид) олівця ножом підстругувати» (А.Головко), «Ми клеїли з мамою нашу тиху розмову, а в кухні із свистом і скреготінням точили об макітру ножі» (М.Коцюбинський).

Отже, предмет, за допомогою якого можна зробити гострим кінець олівця, варто називати підстругачкою. Найменування цього іменника вмотивоване, бо деревину стружуть стругачем чи стругачкою (окремий інструмент на відміну від підстругачки), а олівці виготовлені з дерева, тому логічно буде підстругувати олівці, аби вони були гострими. Радимо уникати слова «точилка», бо це калька з російської мови (рус. «точилка для карандашей»).

Витирачка, гумка, стирачка

Як називається предмет, призначений для стирання написаного, накресленого?

15 квітня 1770 р. Джозеф Прістлі зробив запис у своєму щоденнику про те, що він знайшов ідеальний матеріал для знищення записів, зроблених олівцем. Це був каучук. Того ж року англійський інженер Едвард Наїрн теж випадково відкрив властивість гуми стирати зроблені записи, переплутавши шматок матеріалу з хлібом, котрий використовувався для видалення записів з паперу. Пізніше Наїрн розпочав продаж ластиків під назвою індійська гума. У 1839 р. Чарлз Гуд'їр винайшов процес вулканізації, який значно покращив якість та міцність гуми, що вироблялася з натурального каучуку. Нині ластик, вже удосконалений шматок гуми, є канцелярським виробом для стирання написаного з поверхонь для письма (найчастіше з паперу). В українській мові існує декілька синонімів на його позначення, але, з погляду граматики, не всі ці слова варто вживати у своєму мовленні.

Якщо подивимося у словники української мови, то знайдемо: «**Гумка**, *и, ж.* 1. Шматок гуми, призначений для стирання написаного, накресленого тощо. Стирати гумкою. 2. Присмачений чим-небудь шматок гуми, що використовується для жування; жуй-

ка. Жувальна гумка» [2, Т. 2; 155]. «**Стирка**, *и, ж.* Шматок тканини (звичайно тієї, що була у взитку), яку використовують для витирання чого-небудь. Стирочка (змени.)» [2, Т. 9; 701]. Іменник «витирачка» не внесений до жодного зі словникових реєстрів української мови. Звернувши увагу на дієслова, від яких походять зазначені іменники, помічаємо, йдеться про відмінні значення: *витирати* – робити що-небудь сухим або чистим, стираючи щось з його поверхні [2, Т. 1; 510]; *стирати* – витираючи, знімати з якої-небудь поверхні щось або очищати від чогось; робити що-небудь чистим або сухим, тручи чим-небудь по його поверхні, знищувати що-небудь написане, намальоване, витираючи, зіскрібаючи і т.ін. [2, Т. 9; 700].

Українські письменники вживають слово «стирка» у таких значеннях: «Мокрими стирками витирали [корчмарі] заболочену підлогу» (І.Франко), «Пан Зефірин тремтячими руками взяв... зім'ятий, як стирка, лист краківської газети» (І.Франко).

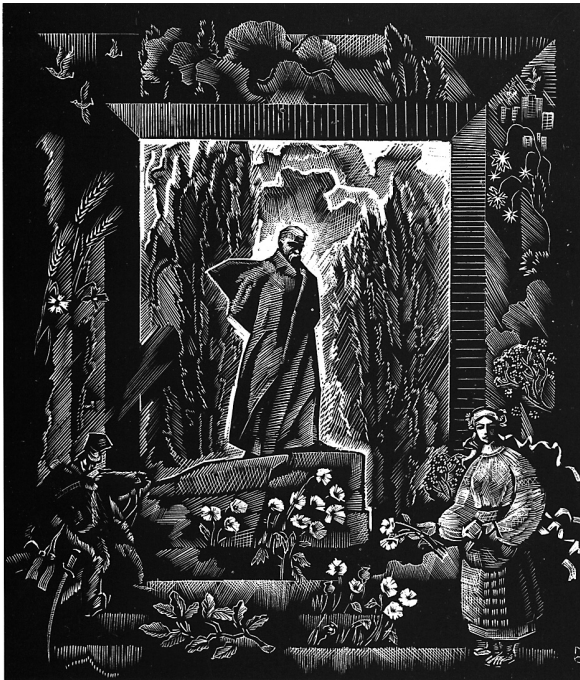
Отже, канцелярський виріб, призначений для стирання написаного чи намальованого, правильно називати *стирачкою* або *гумкою*.

Література

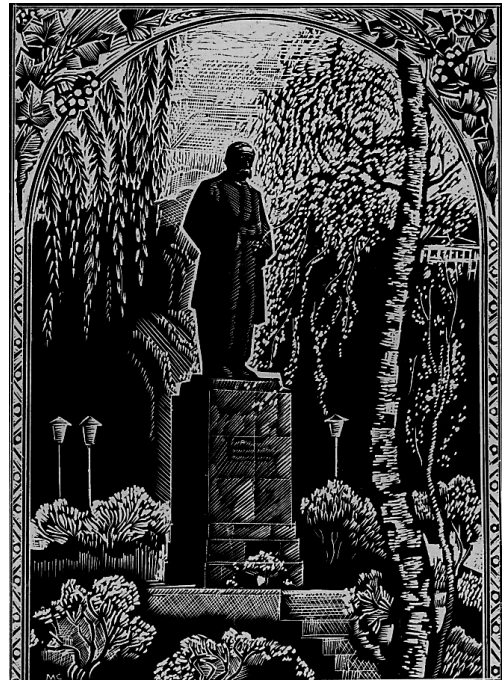
1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / За ред. В.Бусла. – К., 2005.

2. Словник української мови в 11 томах / За ред. І.Білодіда, Г.Гнатюка, А.Бурячка та ін. – К., 1970–1980.

Олександра БОРЕЙЧУК,
магістрант Інституту філології
КНУ ім. Тараса Шевченка

М.Стратілат. Зустріч у Москві

М.Стратілат. Пам'ятник Шевченку в Києві